

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВІ УЯВЛЕННЯ ПРО ПОНЯТТЯ «СІМ'Я» ТА «СТЕРЕОТИП».....	6
1.1 Категорія «сім'я» в психолого-педагогічній літературі.....	6
1.2 Поняття «стереотип» та передумови виникнення сімейних стереотипів.....	18
Висновки до розділу 1.....	32
РОЗДІЛ 2 СТУДЕНТСЬКЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ОСОБЛИВА СОЦІАЛЬНА ГРУПА.....	34
2.1 Студентське середовище як соціальна група.....	34
2.2 Характеристика сімейних стереотипів у студентському середовищі.....	40
Висновки до розділу 2.....	52
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СІМЕЙНИХ СТЕРЕОТИПІВ В СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	54
3.1. Програма емпіричного дослідження сімейних стереотипів в студентському середовищі.....	54
3.2. Діагностика сімейних стереотипів в умовах ВНЗ.....	57
3.3. Тренінгова програма з подолання негативного впливу сімейних стереотипів у студентському середовищі.....	67
Висновки до розділу 3.....	72
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	79
ДОДАТКИ.....	86

Вступ

Актуальність дослідження. В останні роки дослідження сім'ї зайняли значне місце в науках про людину й суспільство – соціології, філософії, демографії, психології тощо. Уважному науковому аналізу були піддані найрізноманітніші питання: які стереотипи впливають на розподіл подружніх ролей у сім'ї, особливості сприйняття подружжям один одного, взаємини дітей і батьків і т.д. Однією з найбільш популярних тем є визначення сімейних стереотипів.

Студентські роки – це роки активної соціалізації, коли молоді люди вибудовують власну ієрархію цінностей, здобувають освіту, професійні навички, засвоюють принципи дорослого спілкування і дорослого способу життя, намагаючись жити без опіки батьків. А та частина студентства, яка під час навчання створює сім'ю, вирішує ще складніші завдання, засвоюючи також і нові соціальні ролі – дружини чи чоловіка, батька чи матері, навчаючись жити і вчитись «всередині» нового, створеного спільними зусиллями «ми». Створення студентської сім'ї це процес складний і суперечливий, оскільки властиве кожній молодій сім'ї прагнення до матеріальної, житлової, соціальної незалежності від батьків у більшості випадків є недосяжним, що часто веде до конфліктів і ускладнень.

Сім'я не є незмінним, сталим утворенням, за час існування в ній відбуваються закономірні й часто глобальні зміни, що охоплюють практично всі сторони її буття. Ці зміни пов'язані, насамперед, з реалізацією сім'єю функції народження й виховання дітей. Дослідження, присвячені проблемі сімейного циклу, призвели до висновку про те, що результат впливу на сім'ю багатьох факторів залежить від того, на якій стадії циклу перебуває сім'я в цей момент.

Необхідність поєднувати навчання і сімейні обов'язки (особливо, якщо сім'я проживає у гуртожитку) викликає втому, перевантаження і певне розчарування, виступаючи додатковим негативним чинником, особливо у

порівнянні з безтурботним життям однокурсників. При цьому і оточення – батьки, викладачі, однокурсники – не завжди позитивно сприймають студентські сім'ї, демонструючи кращі прояви суспільних стереотипів, перш за все гендерних – від необхідності чоловіку забезпечувати родину (чого студент самотійно зробити не може) до перекладання всього обсягу домашньої роботи на дружину (особливо при народженні дитини). А факт народження дитини під час навчання у вищому навчальному закладі нерідко сприймається і батьками, і самими студентами як перешкода для подальшого навчання, особливо по відношенню до матері-студентки.

Звертаючи увагу на існуючі проблеми і стереотипи, в рамках даного дослідження ми не ставимо за мету зробити детальний аналіз всіх проблем студентської сім'ї, а визначити, які саме сімейні стереотипи впливають на створення та подальше життя студентських сімей. Ми опираємось на дослідження визнаних фахівців у цій сфері, а саме Альошина Ю.Е., Бялковська В.Г., Виговська О., Волкова Л.Я., Гозман Е.М., Дубовська С.В., Кружаліна Ю.В., Кон І. С., Кравець В. П., Савченко С.В., Трапезникова Г., Шерріфе А.

Однак тематика дослідження безпосередньо сімейних стереотипів в студентському середовищі досі є маловивченою. Саме тому темою нашого дослідження було обрано: «Сімейні стереотипи у студентському середовищі».

Мета дослідження – вивчити сімейні стереотипи у студентському середовищі.

Завдання дослідження:

1. Охарактеризувати особливості сімейних стереотипів в психолого-педагогічній літературі.
2. Дослідити сімейні стереотипи у студентському середовищі.
3. Розробити тренінгову програму з подолання негативного впливу сімейних стереотипів в студентському середовищі.

Об'єкт дослідження – студентське середовище.

Предмет дослідження – виникнення сімейних стереотипів в студентському середовищі.

Гіпотеза – стереотипи форм та моделей сімейної поведінки мають широку розповсюдженість у студентському середовищі, чим можуть зашкодити подальшій успішній соціалізації студентів.

Методи дослідження. Для виконання поставлених завдань дослідження ми використали аналіз науково-теоретичних джерел, анкетування, методи кількісної та якісної обробки отриманих результатів.

Експериментальна база дослідження: емпіричне дослідження проводилося на базі Житомирського державного університету імені Івана Франка та Житомирського національного агроекологічного університету.

Вибірка – генеральна сукупність: 100 студентів ЖДУ ім. І. Франка та ЖНАУ; вибірка сукупність – 50 студентів не одружених та 50 студентів, які мають сім'ї.

Практичне значення дослідження: розроблено й обґрунтовано тренінгову програму з подолання негативного впливу сімейних стереотипів у студентському середовищі, яка може використовуватись Центром студентських соціальних служб для молоді спільно з громадськими організаціями та кураторами академічних груп.

Публікація: Актуальні проблеми соціальної сфери : [збірник наукових робіт викладачів і студентів / за заг. ред. Н.П. Павлик]. – Житомир : Вид-во Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2014. – 114 – 115

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, додатків, списку використаних джерел. Робота викладена на 85 сторінках друкованого тексту та 65 сторінках додатків.

Загальні висновки

1. Сім'я – це своєрідна первинна група суспільства, члени якої об'єднані кровними зв'язками, спільними інтересами, почуттями і прагненнями. Вона складається не тільки із самого подружжя та його дітей, а і з інших родичів.

Сімейні відносини регулюються різними нормами. Майнові відносини, матеріальні обов'язки членів сім'ї, розлучення регулюються правовими нормами; відносини залицяння, вибору супутника життя, розподілу обов'язків, ставлення подружжя одне до одного, організація дозвілля – моральними нормами, звичаями, традиціями.

Зміст діяльності сім'ї розкривається в її функціях. Під функціями сім'ї вчені розуміють спосіб прояву активності, життєдіяльності сім'ї та її членів, спрямованої на задоволення базисних потреб суспільства й індивідів.

Оскільки сім'я взаємодіє, з одного боку, із суспільством, а з другого – з окремими особами (членами сім'ї), то ті функції, що вона виконує стосовно суспільства, називають суспільними функціями, а ті, які виконуються щодо окремих членів сім'ї, – індивідуальними. Різноманітність сімейних відносин зумовлює появу багатьох типів сім'ї. У соціологічних дослідженнях їх класифікують за різними критеріями. Окрім типів сім'ї використовується термін «структура сім'ї». Під структурою сім'ї розуміють сукупність родинних, духовних, моральних, правових, владних та інших відносин між подружжям, батьками і дітьми, іншими членами сім'ї.

Отже, сім'я – це надзвичайно важливий елемент соціальної структури суспільства. Зміни, які відбуваються в сім'ї, впливають на характер суспільних відносин, на стан і розвиток самого суспільства. Тому тип сім'ї як однієї з підсистем суспільної системи не може бути довільним, він санкціонується суспільством. Сімейна діяльність регулюється і спрямовується традиціями, звичаями, нормами, що панують у суспільстві за певних історичних умов.

Проблема соціального стереотипу має велику історіографію. У західній психології, політології та соціології теорії стереотипів розробляються, в основному, на макротеоретичному рівні. Вперше термін «стереотип» був введений в суспільні науки в 20-ті роки XX століття в США. Засновником концепції стереотипного мислення і поведінки став американський вчений Волтер Ліппман. У своїй роботі У. Ліппман виділив дві важливі, на його погляд, причини, які впливають на формування стереотипів. Перша причина - використання принципу економії зусиль, характерного для повсякденного людського мислення і виражається в тому, що люди прагнуть не реагувати кожен раз по-новому на нові факти та явища, а намагаються підводити їх під вже наявні категорії. Друга причина - це захист існуючих групових цінностей.

Існують різні види стереотипів. Зокрема, розрізняють автостереотипи, що відображають уявлення людей про самих себе, і гетеростереотипи, відбивають ставлення до іншому народі, іншої соціальної групи. У більшості культур сімейні стереотипи – це, коли чоловік і дружина поділяють функції в сім'ї. Т. Парсонс і Р. Бейлз назвали їх ролі інструментальними та експресивними відповідно (чоловік - годувальник, дружина - створює хорошу психологічну атмосферу в сім'ї). Коли з'являються діти, подружжя продовжує такий поділ. Чоловік піклується про фінансовий бік виховання, він повинен заробити гроші, щоб діти могли бути нагодовані, одягнені, отримали освіту і т.п. Дружина виконує домашню роботу і виховує дітей. Свідоме розуміння існуючих у сімейних стосунках статево-рольових стереотипів та осмислений пошук їх подолання значною мірою допоможуть знайти вихід із сучасних кризових ситуацій у сім'ї.

2. Життя в суспільстві підкорено певним стереотипам, що історично склалися і закріпилися в нашій свідомості, зокрема і в студентському середовищі. Термін «студентство» позначає власне студентів як соціально-демографічну групу, що характеризується певною чисельністю, статево-віковою структурою, територіальним розподілом і т.д.; певне суспільне

становище, роль і статус; особливу фазу, стадію соціалізації (студентські роки), яку проходить значна частина молоді та яка характеризується певними соціально - психологічними особливостями. За визначенням російських учених Б. Рубіна і Ю. Колесникова, поняття «студентство» полягає в наступному: Студентство - це мобільна соціальна група, метою існування якої є організована за певною програмою підготовка до виконання високих професійних і соціальних ролей у матеріальному і духовному виробництві.

У сучасному суспільстві поширені стереотипи про те, що сімейні обов'язки та батьківство заважають успішному навчанню. Особливо це стосується жіночої частини студентства. Внаслідок цього існує недостатній рівень впровадження принципів гендерної справедливості в університетське середовище, а саме, необхідним є пошук балансу, який дозволив би студентам – чоловікам і жінкам – плідно поєднувати різні сфери соціалізації – навчання, створення сім'ї, приватне життя, збереження здоров'я. Цей стереотип у багатьох випадках підсилюється відсутністю реальних умов підтримки сім'ї. Зокрема, поширеним є не завжди толерантне ставлення викладачів до сімейних студентів, відсутність гуртожитків для студентських сімей, консультативних пунктів тощо. Тут слід зазначити про гендерні стереотипи, що визначають напрямок стереотипного мислення в суспільстві та в сім'ї. Зміна традиційних уявлень і стереотипів студентської молоді про сім'ю має включати переосмислення традиційних ролей чоловіка та жінки, усвідомлення того, що не існує суто чоловічої чи жіночої особистості. З метою впливу на формування гендерних стереотипів замість традиційних уявлень про них в українському суспільстві, а також на усвідомлення рівних прав жінок у різних сферах життя доцільним здається об'єднання зусиль державних структур і громадських організацій.

3. Дослідження сімейних стереотипів в студентському середовищі проводилося на базі Житомирського державного університету імені Івана Франка та Житомирського національного агроекологічного університету з 50 одруженими студентами та з 50 неодруженими студентами. У більшості

респондентів досить високі показники сприйняття та розуміння стереотипізованих моделей поведінки в сімейному житті. Ключовими сферами домінування стереотипних установок сприйняття подружнього життя є соціально-побутове самообслуговування сім'ї, розподіл сімейних «обов'язків» між чоловіком і жінкою, фінансове забезпечення родини, тобто сфери, які є найбільш поширеними серед гендерних стереотипів. Також, для більшості респондентів характерними є низький рівень самоорганізації та саморегулювання у особистій і публічній сферах та низький рівень соціально-економічної самостійності, що значно знижує рівень їх готовності до комфортного сімейного життя та сприяє використанню ними стереотипних установок як основних моделей поведінки у тих сферах сімейного життя, де вони некомпетентні. Основними відмінностями психологічного стану студентських сімей 1 курсу та сімей 5 курсу є різні ціннісні орієнтації сімейних стосунків. В залежності від кількості спільно прожито часу змінюються ціннісні орієнтації сімейного подружжя. У сім'ях студентів 1 курсу не достатньо сформовані такі цінності як: соціальна активність та господарсько-побутові цінності. Важливим є те, що більшість молодих сімей позитивно оцінюють батьківсько-виховну цінність. У сім'ях студентів 5 курсу простежується тенденція рівномірного розподілу ціннісних орієнтацій за вказаними показниками. Загалом зважаючи на не велику різницю у віці, показники майже однакові. Можна стверджувати що ціннісні орієнтації сімей студентів 5 курсу більш стійкі. Сім'ям студентів 1 курсу потрібно набувати досвіду та навичок ефективної взаємодії між чоловіком та дружиною, між батьками та дітьми.

Нами було розроблено тренінгову програму з подолання негативного впливу сімейних стереотипів в студентському середовищі. Мета програми – зниження рівня стереотипності сприйняття сімейних ролей та моделей поведінки у студентському середовищі, яке, зазвичай, передують формуванню сім'ї. Беручи участь у цій чотирикомпонентній програмі, студенти зможуть легко відрізнити форми та методи ефективної сімейної взаємодії від

стереотипних дискомфортних ролей, сприяти поширенню ідей співіснування членів сім'ї на паритетних засадах, тобто це дозволить досягти ключової мети нашого дослідження – подолання сімейних стереотипів в сімейному середовищі.

Список використаних джерел

1. Агеев В.С. Психологические и социологические функции полоролевых стереотипов. // Вопросы психологии. – 1991. №4. – с.74-82.
2. Агеев В. С. Міжгрупова взаємодія: соціально-психологічні проблеми / Володимир Сергійович Агеев. – М., 1990
3. Агеев В. С. Психологічне дослідження соціальних стереотипів / В. С. Агеев // Питання психології. – 1986. – № 1. – С. 15–18.
4. Аккерман Н. Теория семейной динамики // Семейная психотерапия. СПб.: Питер, 2000.
5. Алешина Ю.Е. Удовлетворенность браком и межличностное восприятие в супружеских парах с различным стажем совместной жизни – М., 1985. - 263с.
6. Алешина Ю.Е., Борисов И.Ю. Поло-ролевая дифференциация как комплексный показатель межличностных отношений // Вестник МГУ. – М.: Из-во МГУ, 1989. - №2. – С. 44 – 53.
7. Алешина Ю.Е., Гозман Л.Я., Дубовская Е.М. Социально-психологические методы исследования супружеских отношений: спецпрактикум по психологии. – М.: МГУ, 1987. – 120с.
8. Алешина Ю.Е., Лекторская Е.В. Ролевой конфликт работающей женщины // Вопросы психологии. – 1989. – №5. – С.80-88.
9. Андреева Г.М. Социальная психология. – Издательство Московского университета, 1980.
10. Андреева Т.В. Семейная психология СПб.: Речь, 2004. – 244 с.
11. Андреева Г. М. Соціальна психологія / Галина Михайлівна Андреева. – М.: Аспект – прес, 1999.
12. Антонов А.И., Медков В.М. Социология семьи. М.: МГУ; Из-во Междунар. университета бизнеса и управления ("Братя Карич"), 1996.

13. Антонюк Е.В. Представления супругов о распределении ролей и становление ролевой структуры молодой семьи – М., 1992. – 169с.
14. Арутюнян М.Ю. Особенности семейного взаимодействия в городских семьях с различным распределением бытовых ролей – М., 1984. – 185с.
15. Бабаєва А. В. Чоловіче і жіноче поведінку в історії культури (посібник зі спецкурсу) / Анна Володимирівна Бабаєва. – Воронеж, 2000.
16. Белинская Е.П., Куликова И.В. Представления подростков о своем социальном будущем // Мир психологии. – 2000. – №4. – С.135–147.
17. Бендас Т.В. Гендерная психология: Учебное пособие. – СПб: Питер, 2005 – 431с.
18. Бергер П. Соціальне конструювання реальності / Бергер П., Лукман Т. – М., 1997.
19. Бодальов А. А. Про соціальні еталони і стереотипи та їх ролі в оцінці особистості / А. А. Бодальов, В. М. Куніцина, В. М. Панфьорова // Людина і суспільство. – Вип. 9. – 1971.
20. Бодальов О. О. Особистість і спілкування: Вибрані праці. / Олексій Олександрович Бодальов. – М.: Педагогіка, 1983. – 272с.
21. Бодальов О. О. Сприйняття і розуміння людини людиною. М., 1982.
22. Бодальов О. О. Психологія про особистість. / Олексій Олександрович Бодальов. – М., 1988. – 188с.
23. Борисова О.Н. Новое и традиционное в социальном регулировании брачно-семейных отношений // Методология исследований управления социальными процессами в процессе перестройки. – Калинин, 1979. – С. 94
24. Варга А.Я. Системная семейная психотерапия. Курс лекций. СПб.: Речь, 2001.
25. Виготський Л. С. Історія розвитку вищих психологічних функцій. – М., 1983, т. 2.
26. Витек К. Проблемы супружеского благополучия /Пер. с чешск. /Под ред. М.С. Мацковского. – М.: Прогресс. 1988. – 144с.

27. Вишне夫斯基 В.Р., Шапко В.Т. Студент 90-х – социокультурная динамика // Социологические исследования. 2000. № 12.
28. Волкова А.Н. Социально-психологические факторы супружеской совместимости – Ленинград, 1979. – 141с.
29. Воронина О.А. Теория и методология гендерных исследований. Курс лекций. – М.: МЦГИ-МВШСЭН, МФФ, 2001, – 416 с.
30. Голод С.И. Будущая семья: какова она? – М.: Знание, 1990. – 63с.
31. Дворецька Г. В. Соціологія / Галина Власівна Дворецька. – К.: КНЕУ, 2002. – 472 с.
32. Демьянков В. З. Стереотип / Демьянков В. З. // Короткий словник когнітивних термінів / Кубрякова О. С., Демьянков В. З., Панкрац Ю. Г., Лузіна Л. Г. Під заг. ред. Є. С. Кубрякова. – М.: філологіч. фак-т МГУ ім. М. В. Ломоносова, 1996.
33. Дорожкин Ю.Н., Гареев Э.С., Зайцева Т.А. Студенческая молодежь современной России: социальный статус, жизненные ориентации, взгляд в будущее. Уфа., –1997
34. Дружинин В.Н. Психология семьи. – 3 изд., испр. и доп. – Екатеринбург: Деловая книга, 2000. – 208с.
35. Елизаров А.Н. Психологическое консультирование семьи. М. – 89, 2004.
36. Емельянов В.В. Студенты об адаптации к вузовской жизни. – №9. М., 2001
37. Знаків В. В. Психологічне дослідження стереотипів розуміння особистості учасників війни в Афганістані / В. В. Знаків / / Питання психології. – 1990. – № 4.
38. Ивлева В. Семейная психология. Современная школа, 2006, 352 с.
39. Иконникова С. Н. Сочетание структурно – функционального и генетического анализов при изучении личности студентов. // Студент в учебном процессе. Каунас , 1972
40. Иконникова С.Н. Социология молодежи. Л.: Знание, 1985.

41. Кириллина В. Н. Социокультурные аспекты гендерного конфликта // Женщина и мужчина на пути к устойчивому развитию / Под ред. Никоноровой Е.Н. – М.: РЭФИА, 1997. – С. 66 – 79.
42. Клёцина И. С. Практикум по гендерной психологии. СПб., Питер, 2003. 479 с.
43. Ковалев С.В. Психология семейных отношений. – М.: Педагогика, 1987. – 160с.
44. Кон И. С. Введение в сексологию. – М.: Медицина, 1988. – 320 с.
45. Кон И.С. Молодежь // Философский энциклопедический словарь. 2-е изд. / ред. кол.: С.С. Северинцев и др. М., 1989.
46. Кон И.С. Социология личности. М., 1989.
47. Кон І. С. Психологія забобону (про соціально-психологічних коренях етнічних упереджень) / І.С. Кон // Новий світ. – 1966. – № 9.
48. Кон І.С. Соціологічна психологія: вибрані психологічні праці / І.С. Кон. – М., 1999.
49. Короткий психологічний словник / Укл. Л. А. Карпенко; під заг. Ред. А. В. Петровського, М. Г. Ярошевського. – М.: Політвидав, 1985.
50. Кратохвил С. Психотерапия семейно-сексуальных дисгармоний / Пер. с чешского/ Под. ред.Г. С Васильченко. М.: Медицина, 1991.
51. Кузнецова Л.М. Кто сейчас глава семьи? // Хрестоматия по этике и психологии семейной жизни. – М., 1987. – С.143–151.
52. Майерс Д. Социальная психология / Пер. с англ. – СПб.: Питер, 1997. – 688с.
53. Майерс Д. Соціальна психологія / Майерс Д. – СПб., 2001.
54. Мацумото Д. Психологія і культура / Д. Мацумото. – СПб.: ПРАЙМ – Єврознак, 2002.
55. Молодежь и современность / под ред. В.Т. Лисовского и В.А. Ядова. М., 1978.
56. Мясищев В. М. Психологія відносин: Під редакцією А. А. Бодалева / Вступна стаття

57. Налчаджян А. А. Соціально-психічна адаптація особистості / А. А. Налчаджян. – Єреван, 1988.
58. Ничипоров Б.В. Таинство брака и семьи: Введение в космологию домостроительства // Вопросы психологии. – 1991. – №5. – С.103–108.
59. Обозов Н.Н. Психология межличностных отношений. Киев: Лыбидь, 1990.
60. Олисаева А.М. Этнопсихологические особенности социальных ролей в семье. – СПб., 1999. – 193с.
61. Петрова Т.Э. Социология российского студенчества. Этапы и закономерности становления. М., 2000.
62. Попова Л.В. Отношение к социальным ролям женщин: кросс-культурное исследование // Гендерные аспекты социальной трансформации. Вып. 15. М., 1996. – С. 451 – 466.
63. Психологія. Словник. / За заг. ред. А. В. Петровського, М. Г. Ярошевського. – 2-е вид. – М., 1990.
64. Рубінштейн С.Л. Принципи та шляхи розвитку психології. М., 1960.
65. Семейная психология: учебное пособие для вузов – 3-е изд. (Серия "Gaudeamus") Шнейдер Л.Б., 2008 г., Изд.: Академический Проект
66. Сорокін П. А. Людина. Цивілізація. Товариство. / П. А. Сорокін. – М., 1992.
67. Сорокін Ю.О. Стереотип, штамп, кліше: До проблеми визначення понять / Сорокін Ю.О. // Спілкування: Теоретичні та прагматичні проблеми. – М., 1998.
68. Социология молодежи. Учебник / Отв.ред. В.Т. Лисовский. СПб., 1996.
69. Соціальна ідентифікація особистості / За ред. В. Ядова. – М., 1993.
70. Стефаненко Т.Г. Етнопсихологія. / Стефаненко Т.Г. – М., 2000.
71. Стефаненко Т.Г. Соціальні стереотипи і міжетнічні відносини / Т.Г. Стефаненко // Спілкування й оптимізація спільної діяльності / За ред. Г.М. Андрєєвої, Я. Яноушек. – М., 1987.

72. Стефаненко Т.Г. Соціальні стереотипи і міжособистісні відносини / Т.Г. Стефаненко // Спілкування й оптимізація спільної діяльності / За ред. Г.М. Андрєєвої, Я. Яноушек. – М., 1987.
73. Сулова Т.Ф. Личностные детерминанты совмещения профессиональных и семейных ролей женщинами - предпринимателями. – М., 1999. – 138с.
74. Тартаковская И.Н. Социология пола и семьи. – Самара: Луч, 1997. – 364 с.
75. Торохтий В.С. Психология социальной работы с семьей. М.: Рос. акад. Образования. Центр социальной педагогики. Ин-т социальной работы, 1996.
76. Трапезникова Т.М. Социальная психология семьи: Методическое пособие к курсу лекций. Л. ЛГУ, 1987.
77. Узнадзе Д.М. Експериментальні основи дослідження установки / Д.Н. Узнадзе // Психологічні дослідження. – М., 1966.
78. Федотова Н.Ф. Глава семьи: мотивы признания // Вопросы психологии. – 1983. – №5. – С.87–04.
79. Хомская Е.Д., Ефимова И.В. Нейропсихология индивидуальных различий. – М.: Российское педагогическое агенство, 1998. – С. 218 – 231.
80. Швейгер - Лерхенфельд А.Ф. Женщина, ее жизнь, ее нравы и общественное положение у всех народов земного шара /Пер. с нем.М.И. Мерцаловой. /ст. о русских женщинах В.И. Немировича-Данченко. – М.: Кураре – Н, 1998. – 688с.
81. Шибутані Т. Соціальна психологія / Т. Шибутані. – М., 1969.
82. Шихирев П.М. Сучасна соціальна психологія в Західній Європі / П.М. Шихирев. – М.: Наука, 1985.
83. Шнейдер Л.Б. Професійна ідентичність / Шнейдер Л.Б. – М., 2000.
84. Шульц Д.П., Шульц С.Э. История современной психологии. – СПб.: Евразия, 1998. – С. 278 – 281.
85. Эйдемиллер Э.Г., Юстицкис В. Психология и психотерапия семьи. – СПб.: Питер, 1999. - 656с.

86. Connell R.W. *Gender* / R.W. Connell. – Cambridge : Polity Press, 2002. – 184 p.
87. Vogler C., Pahl J. Money, Power and Inequality within Marriage // *Sociological Review*. 1994. Vol. 42. № 2.
88. Abrahamson P. Postmodern Governing of Social Exclusion: Social Integration or Risk Management // *Sociologisk Rapportserie*. 1998. № 13.